

УДК 159.9.075

О. С. Колесніченко

Н. В. Юр'єва

І. І. Приходько

ЗДАТНІСТЬ ДО ВОЛЬОВОГО ЗУСИЛЛЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Подано результати теоретичного та емпіричного досліджень психологічних особливостей емоційно-вольової сфери військовослужбовців – визначено вольові якості, які обумовлюють психологічну готовність військовослужбовців до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах. За допомогою методик “Локус контролю”, “Стиль саморегуляції поведінки”, “Здатність до самокерування” виявлено позитивну динаміку та особливості розвитку здатності до вольового зусилля у військовослужбовців у період професійного становлення.

Ключові слова: воля, емоційно-вольова сфера, військовослужбовці, психологічні особливості, саморегуляція.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення емоційно-вольової сфери військовослужбовця визначається необхідністю сьогодення. По-перше, участь військовослужбовців у бойових діях на сході країни та у миротворчих операціях, наведенні конституційного порядку в державі підтвердили висновок психології екстремальної діяльності про пряму залежність успішності виконання військовослужбовцями бойових завдань від їх вольових якостей.

Як переконує службово-бойовий досвід силових структур, далеко не завжди вольові якості військовослужбовців, у тому числі офіцерського складу, у повному обсязі відповідають вимогам конкретних бойових обставин.

По-друге, призначення на командні посади кандидатів, які не мають необхідних вольових якостей, як правило, призводить до зниження ефективності управління військовими підрозділами і частинами, розвитку внутрішньо-особистісного конфлікту та психічних дисгармоній у самих офіцерів. Нерішучість, відсутність витримки та самовладання у командирів спричиняють невиконання службово-бойових завдань, загибель особового складу, вчинення військових злочинів та ін.

По-третє, слабкою ланкою є відсутність практики оцінювання вольових якостей військовослужбовців під час професійного відбору та подальших атестацій.

По-четверте, теоретичний аналіз підтвердив відсутність таких надійних, компактних та простих методик діагностики вольових якостей військовослужбовців, які дозволяють оцінити ступінь їх розвитку. Проведення спеціальних процедур з оцінювання вольових якостей військовослужбовця з використанням опитувальних та експериментальних методик в умовах кадрової експертизи породжує сильне прагнення відповідати соціальним вимогам і викривляє реальну картину особистості. З цієї причини військовослужбовці командної ланки підрозділу можуть бути не здатними до ефективного управління підлеглими, що призводить до зниження ефективності виконання службово-бойового завдання.

По-п'яте, стан наукових досліджень проблеми діагностики вольових якостей військовослужбовців, покликаних діяти в екстремальних умовах, зокрема у бойових умовах, не можна назвати задовільним.

Отже, проблема дослідження вольових якостей військовослужбовців – це проблема психологічної готовності та боєздатності частин і підрозділів, їх ефективності під час виконання бойових завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема волі, вольової регуляції поведінки і діяльності людини давно займає розуми вчених. Цікавим є той факт, що інтерес до цієї теми ніколи не був стабільним. Перші експериментальні дослідження природи

вольових процесів знаходимо у працях Ф. К. Дондерса, який вивчав волю через метод реакції як перебіг простих і складних дій [1]. Не менш відомий дослідник Н. К. Ах започаткував експериментальне вивчення специфічних ознак вольових процесів. Завдяки дослідженням К. Корнілова пріоритетним стало вивчення спрямованості психічної активності під час розгортання різних вольових дій [1].

С. Л. Рубінштейн зробив висновок про можливість опосередкованого шляху вивчення вольових процесів через характеристику інших психічних процесів. На його думку, емоції забезпечують лише загальну мобілізацію всіх систем організму, а вибіркова мобілізація психофізичних можливостей людини здійснюється завдяки вольовій регуляції, це “механізм □ тонкого регулювання активності людини [2].

Згодом різні аспекти цієї проблеми досліджували О. В. Биков, В. К. Котирло, С. А. Поліщук, Т. І. Шульга, Є. К. Фещенко та ін. (вікові особливості вольової регуляції); В. К. Калін, В. А. Іванніков, В. І. Селиванов, Є. П. Щербаков та ін. (механізми вольових зусиль); Н. М. Будрейка, Н. Г. Макарова та ін. (міжстатеві відмінності у прояві вольових якостей); О. Б. Бараш, М. Н. Ільїна, В. М. Прядейн та інші вчені (окремі вольові якості) [2, 3, 4].

Сучасні підходи до вивчення емоційно-вольової сфери військовослужбовців висвітлюють у своїх працях такі вчені, як І. В. Воробйова, О. С. Колесніченко, І. І. Ліпатов, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, О. В. Тімченко, які доводять її значущість у процесі професійного становлення та її вплив на психологічну готовність до службово-бойової діяльності військовослужбовця [5, 6].

З проведеного аналізу наукових праць стає очевидним, що волею вважають здатність особистості до самодетермінації та саморегуляції своєї діяльності та різних психічних процесів.

Вольові якості – незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої регуляції поведінки, її влади над собою. Таких якостей є багато. Вони характеризують вольову діяльність людини (залежно від впливу і наслідків) у позитивному і негативному ракурсах. Найважливішими позитивними якостями є цілеспрямованість (уміння керуватися цілями), принциповість (уміння керуватися стійкими принципами),

самостійність (критичне ставлення до сторонньої допомоги), витримка (уміння своєчасно стримувати небажані спонукання, дії та вчинки), рішучість (здатність своєчасно і без зайвих вагань приймати обґрунтовані та відповідальні рішення, втілювати їх у життя), наполегливість (уміння активно викликати дії, потрібні для подолання труднощів) та ін. [7, 8].

Сукупність позитивних вольових якостей утворює силу волі особистості, негативних – її вольову слабкість. Рівень розвитку різних вольових якостей є неоднаковий. Часто можна зустріти людей, у яких сильно розвинуті одні вольові якості і слабо – інші. Наприклад, рішуча, але не наполеглива людина приймає обґрунтовані та своєчасні рішення, проте не може втілити їх у життя.

Однак, незважаючи на наявність значної кількості підходів, що пов’язані з пошуком оптимальних шляхів формування здатності до вольового зусилля та активізації необхідних ресурсів у процесі професійної психологічної підготовки, зазначене питання не було порушено серед військовослужбовців.

Метою статті є вивчення впливу вольового зусилля на психологічну готовність військовослужбовців до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах.

Виклад основного матеріалу. Дослідження психологічних особливостей військовослужбовців проводилося співробітниками лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності у рамках психологічного аналізу структури службово-бойової діяльності військовослужбовця.

З метою дослідження у військовослужбовців здатності до вольового зусилля нами використані такі методики: “Локус контролю □ (Є. Г. Ксенофонта [9]), “Стиль саморегуляції поведінки □ (В. Моросанова) [10], “Здатність до самоврядування □ (Н. М. Пейсахов) [7, 8]. Надійність та достовірність отриманих результатів забезпечувалися використанням методів математичної статистики (*t*-критерій Стьюдента).

Досліджуваними були військовослужбовці з різних військових частин: курсанти (47 осіб), офіцери (210 осіб), військовослужбовці військової служби за контрактом (254 особи), військовослужбовці строкової служби (292 особи).

Відомо, що контроль над усім, що відбувається в житті, спрямовує людину, зобов’язує її чітко розуміти всі наслідки чинених нею дій. Саме локус контролю пов’язаний зі здатністю особистості усвідомлювати й приймати

відповідальність за чинені нею дії й учинки. Результати дослідження локус контролю у військовослужбовців порівнюються зі статистичними характеристиками шкал "Локус контролю" [9], що подано у табл. 1.

Отримані результати свідчать про те, що рівень виразності шкали загальної інтернальності вище у групах офіцерів та військовослужбовців військової служби за контрактом у порівнянні з менш досвідченими курсантами [розрахунок різниці середніх даних за Стьюдентом (для нормального розподілу) $t = 7,81$; $p \leq 0,01$ і $t = 10,52$, $p \leq 0,01$ відповідно] та військовослужбовцями строкової служби ($t = 5,07$, $p \leq 0,01$ і $t = 8,29$, $p \leq 0,01$ відповідно).

На наш погляд, однозначно визначити не можна, який тип контролю поведінки притаманний військовослужбовцю: інтернальний або екстернальний. З одного боку, інтернальний тип контролю може сприяти підвищенню у військовослужбовців почуття відповідальності, внутрішньої активності та прагненню до саморозвитку. З іншого боку, вся службово-бойова діяльність військовослужбовців має суспільну спрямованість, і екстернальність може допомагати їм діяти на благо суспільних інтересів, а інтернальність припускає зосередження на своїй особистості.

Для більш ефективного й успішного виконання службово-бойового завдання військовослужбовцю доцільно звертатися до досвіду своїх колег або взаємодіяти з фахівцями інших силових відомств. Саме військовослужбовець з інтернальним типом контролю може дещо недооцінити внесок іншого фахівця під час виконання службово-бойового завдання, не використати потрібну для цього інформацію або взагалі пропустити алгоритми дії за участю інших фахівців там, де вони необхідні.

За показниками шкали "Схильність до самозвинувачення" бачимо, що категорія курсантів ($t = 3,43$, $p \leq 0,01$) більш критична до своїх дій, ніж інші військовослужбовці, які практично не мають проявів самозвинувальної поведінки. Саме критичність курсантів до себе – одна з якостей, яка заважає виявляти ініціативу в сфері соціальних відносин на службі, що стосується відносин як з керівниками, так і з рівними за статусом колегами [за шкалою "Професійно-соціальний аспект інтернальності" ($3,91 \pm 1,28$ бала)].

Досить вищими за шкалою інтернальності у професійній діяльності визначені показники у офіцерів та військовослужбовців військової

служби за контрактом ($t = 6,70$, $p \leq 0,01$ і $t = 7,30$, $p \leq 0,01$ відповідно), які, маючи чималий професійний досвід, частіше виявляють схильність до прийняття відповідальності на себе і розуміють, що одержані результати залежать від власних дій. Більшу впевненість, ніж курсанти щодо професійної підготовки показують військовослужбовці строкової служби ($t = 6,23$, $p \leq 0,01$).

Нерівномірність розподілу балів за субшкалами "Інтернальність у судженнях про життя взагалі" та "Інтернальність при описі особистого досвіду" у всіх категоріях досліджуваних свідчить про співвідношення впливу на інтернальність особистого досвіду і суджень про життя взагалі.

Більш досвідченими у міжособистісному спілкуванні ($t = 4,56$, $p \leq 0,01$), з питань сімейних відносин ($t = 5,02$, $p \leq 0,01$) та здоров'я ($t = 6,31$, $p \leq 0,01$) вважають себе військовослужбовці військової служби за контрактом (шкали "Інтернальність у сфері сімейних відносин" та "Інтернальність у сфері здоров'я").

За шкалами "Готовність до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів" ($4,65 \pm 2,04$ і $5,19 \pm 1,79$ відповідно), та "Готовність до самостійного планування, здійснення діяльності і відповідальності за неї" ($5,71 \pm 1,58$ і $5,61 \pm 1,47$ відповідно) значущі розбіжності результатів визначені у більш досвідчених категоріях досліджуваних (офіцерів та військовослужбовців за контрактом), що дозволяє стверджувати про їх психологічну готовність до вольових дій в екстремальних умовах.

Отже, цей етап дослідження дає змогу зазначити таке:

□ у офіцерів та військовослужбовців військової служби за контрактом відбувається автоматизація професійних дій (унаслідок набутого досвіду їх виконання) і зниження функції контролю діяльності;

□ у курсантів та військовослужбовців строкової служби знижені показники за шкалами інтернальності, що є наслідком несформованості уявлень про особливості постановки професійних цілей і способи їх досягнення. Крім того, зниження локусу контролю є наслідком дії захисних механізмів свідомості – уникнення тягаря відповідальності.

Слід зазначити, що для військовослужбовців важливим є здатність цілеспрямовано змінюватися, самостійно управляти своїми формами активності: спілкуванням, поведінкою,

діяльністю та переживаннями, а це, у свою чергу,

Таблиця 1

Показники інтернальності у військовослужбовців (в умовних одиницях)

Шкали	Група				Значущість розбіжностей					
	курсанти (1 група)	офіцери (2 група)	в/сл. за контрактом (3 група)	в/сл. строкової служби (4 група)	t ₁₋₂	t ₁₋₃	t ₁₋₄	t ₂₋₃	t ₂₋₄	t ₃₋₄
ЗІ	20,49±3,43	25,59±5,55	26,57±4,63	23,13±5,08	8,10***	10,52***	4,54***	2,05*	5,07***	8,29***
Іж	9,49±2,25	12,01±3,20	12,95±2,78	11,14±2,86	6,36***	9,30***	4,47***	3,35***	3,15**	7,51***
Ія	11,00±2,55	13,58±3,04	13,62±2,60	11,99±3,06	6,04***	6,46***	2,40*	0,16	5,76***	6,73***
Ід	4,38±1,54	5,72±1,46	5,94±1,56	5,07±1,74	5,45***	6,34***	2,76**	1,52	4,59***	6,17***
Ін	4,28±1,06	4,81±1,57	4,73±1,41	4,43±1,48	2,85**	2,56*	0,90	0,59	2,73**	2,40*
Ссз	-0,11±2,06	-0,91±1,63	-1,20±1,77	-0,63±2,01	2,51*	3,43***	1,63	1,87	1,72	3,56***
Іп	8,00±2,10	10,38±2,61	10,80±2,23	9,28±2,65	6,70***	8,34***	3,73***	1,87	4,62***	7,30***
Іс	3,91±1,28	4,91±1,48	5,21±1,44	4,39±1,53	4,67***	6,23***	2,31*	2,20*	3,81***	6,42***
Іпш	4,09±1,41	5,47±1,64	5,59±1,50	4,88±1,71	5,88***	6,67***	3,49***	0,87	3,86***	5,17***
Ім	7,79±1,63	9,54±2,53	10,22±2,34	9,01±2,36	5,96***	8,71***	4,45***	2,97**	2,39*	6,00***
кмв	3,85±1,32	4,83±1,90	5,25±1,74	4,33±1,80	4,22***	6,32***	2,19*	2,43*	2,98**	6,03***
вмв	3,94±1,44	4,71±1,43	4,97±1,41	4,68±1,27	3,34***	4,56***	3,34***	1,99*	0,25	2,55*
Іс	3,64±1,13	4,70±1,48	4,94±1,28	4,55±1,27	5,44***	7,10***	5,02***	1,89	1,16	3,59***
Із	4,40±1,48	5,27±1,59	5,48±1,47	4,66±1,55	3,57***	4,56***	1,09	1,43	4,29***	6,31***
За	8,02±2,12	5,63±3,04	5,19±2,43	6,73±2,66	6,39***	8,20***	3,72***	1,70	4,21***	7,07***
Гдт	3,13±1,35	4,65±2,04	5,19±1,79	3,99±1,85	6,32***	9,14***	3,83***	3,01**	3,76***	7,74***
Гсп	4,85±1,59	5,71±1,58	5,61±1,47	5,28±1,68	3,37***	3,06**	1,71	0,70	2,95**	2,47*

Примітка 1. Рівні статистичної значущості при * $p \leq 0,1$; ** $p \leq 0,05$; *** $p \leq 0,01$.

Примітка 2. ЗІ – загальна інтернальність; Іж – інтернальність у судженнях про життя взагалі; Ія – інтернальність при описі особистого досвіду; Ід – інтернальність у сфері досягнень; Ін – інтернальність у сфері невдач; Ссз – схильність до самозвинувачення; Іп – інтернальність у професійній діяльності; Іпш – професійно-соціальний аспект інтернальності; Іс – професійно-процесуальний аспект інтернальності; Ім – інтернальність у міжособистісному спілкуванні; кмв – компетентність у сфері міжособистісних відносин; вмв – відповідальність у сфері міжособистісних відносин; Іс – інтернальність у сфері сімейних відносин; Із – інтернальність у сфері здоров'я; За – заперечення активності; Гдт – готовність до діяльності з подолання труднощів; Гсп – готовність до самостійного планування.

є особливістю самокерування. Самокерування – процес творчий, він пов'язаний зі створенням нового, зустріччю з незвичайною ситуацією або протиріччям, необхідністю постановки нових цілей, пошуком нових рішень і засобів досягнення цілей.

Саморегуляція – це теж зміни, але такі, що відбуваються у рамках наявних правил, норм, стереотипів. Функція саморегуляції інша – закріпити те, що було набуто у процесі самокерування.

Таким чином, самокерування і саморегуляція – не два різних процеси, а дві сторони активності особистості, діалектична єдність мінливого та сталого у безперервному розвитку суб'єктивного світу людини.

Розвиток здатності самокерування проходить дві стадії. На першій стадії відбувається формування її горизонтальної структури. Перш ніж почне складатися система самокерування, має виникнути потреба в ній. Така потреба дійсно виникає, коли звичні, раніше сформовані способи і засоби спілкування, поведінки, діяльності не “спрацьовують”, не приводять до успіху. У людини з'являється почуття незадоволеності своїми вчинками і діями, невдоволення собою. Людина починає діяти методом “спроб і помилок”, перебирає відомі та невідомі підходи, прийоми. Коли і вони не приводять до успіху, то виникає необхідність перейти до раціонального аналізу сформованого становища, до аналізу ситуації, до вироблення мети і до цілеспрямованої зміни (самокерування) її. Із цього моменту й починається, власне, формування системи самокерування, що включає в себе вісім послідовних етапів: аналіз протиріч, прогнозування, цілепокладання, формування критеріїв, оцінювання якості, прийняття рішення до дії, контроль, коригування.

Результати дослідження самокерування у військовослужбовців подано у табл. 2.

Аналіз отриманих даних за допомогою методики М. М. Пейсахова дозволив виявити позитивну динаміку та особливості розвитку військовослужбовців у період професійного становлення від курсантів до офіцерів, де здатність до самокерування підвищується (з $24,06 \pm 2,47$ бала до $33,00 \pm 7,32$ бала відповідно). У курсантів формується об'єктивна модель ситуації, долається перехід від припущення про ймовірність провести зміну до припущення про можливі результати.

Найбільш вираженими показниками здатності до самокерування у офіцерів є: “Цілепокладання” ($4,15 \pm 1,37$ бала), “Критерій

оцінки якості” ($3,89 \pm 1,13$ бала), “Аналіз протиріч” ($4,27 \pm 1,13$ бала), “Прийняття рішення” ($4,69 \pm 1,40$ бала).

Військовослужбовцям строкової служби найлегше реалізовувати механізми “Аналіз протиріч” ($3,89 \pm 1,25$ бала) і “Прийняття рішення” ($4,05 \pm 1,43$ бала), “Прогнозування” ($3,79 \pm 1,28$ бала), всі інші механізми – на більш-менш однаковому рівні.

Отже, у курсантів і військовослужбовців строкової служби ще немає цілісної системи самокерування, а сформовані лише окремі риси. Підвищення здатності до самокерування, володіння собою в різних ризикованих ситуаціях дає їм змогу підвищити свій рівень готовності до СБД в екстремальних умовах.

Під час інтерпретації результатів, які отримані за допомогою опитувальника СПП-98 (стиль саморегуляції поведінки) В. Моросанової [10], автори дотримувалися думки про те, яким чином військовослужбовець планує і програмує досягнення життєвих цілей, урахує значущі зовнішні та внутрішні умови, оцінює результати і коригує свою активність для досягнення суб'єктивно-прийнятних результатів, якою мірою процеси самоорганізації розвинені й усвідомлені.

На основі отриманих результатів визначено, що офіцери та військовослужбовці військової служби за контрактом мають сформовану індивідуальну систему усвідомленої саморегуляції довільної активності особистості. Вони є самостійними, гнучко й адекватно реагують на зміну умов діяльності, визначення і досягнення мети у них значною мірою усвідомлені.

Для курсантів та військовослужбовців строкової служби характерною є слабка сформованість процесів моделювання, що може призвести до неадекватної оцінки значущих умов та зовнішніх обставин. Це може проявлятися у надмірному фантазуванні, різких перепадах ставлення до розвитку ситуації, наслідків власних дій. Слід зазначити позитивну динаміку у формуванні психологічної готовності до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах у офіцерів та військовослужбовців строкової служби за такими стилями саморегуляції, як: “Моделювання” ($7,31 \pm 1,36$ і $6,40 \pm 2,16$ бала відповідно), “Програмування” ($6,44 \pm 1,82$ і $6,46 \pm 1,87$ бала відповідно), “Оцінювання результатів” ($6,46 \pm 1,37$ і $5,89 \pm 1,75$ бала відповідно), “Загальний рівень саморегуляції” ($32,83 \pm 5,15$ і $31,54 \pm 5,88$ бала відповідно) та “Гнучкість” ($7,20 \pm 1,41$ бала) у строковиків, яка, у свою чергу, свідчить про

достатню пластичність регулярних процесів та здатність у цієї категорії

Таблиця 2

Показники здатності до самокерування у військовослужбовців (в умовних одиницях)

Шкала	Група					Значущість розбіжностей					
	курсанти	офіцери	в/сл. за контрактом	в/сл. строкової служби		t _{1,2}	t _{1,3}	t _{1,4}	t _{2,3}	t _{2,4}	t _{3,4}
Аналіз прогріч	3,13±0,80	4,27±1,13	4,40±1,10	3,89±1,25	8,17***	8,17***	9,41***	5,53***	1,21	3,59***	5,09***
Прогнозування	2,91±1,18	4,15±1,33	4,31±1,20	3,79±1,28	6,36***	6,36***	7,46***	4,66***	1,34	3,10***	4,96***
Цілепокладання	2,87±1,21	4,15±1,37	4,39±1,22	3,79±1,43	6,40***	6,40***	7,88***	4,68***	1,92	2,90**	5,29***
Планування	2,64±1,05	3,79±1,41	4,07±1,30	3,53±1,28	6,34***	6,34***	8,23***	5,21***	2,19*	2,13*	4,86***
Кригерій оцінювання якості	3,11±1,03	3,89±1,13	4,11±1,25	3,41±1,32	4,67***	4,67***	5,92***	1,82	1,91	4,38***	6,30***
Приймання рішення	3,00±1,14	4,69±1,40	5,00±1,19	4,05±1,43	8,79***	8,79***	10,96***	5,61***	2,51*	5,07***	8,54***
Самоконтроль	3,45±1,49	4,28±1,34	4,23±1,19	3,64±1,52	3,52***	3,52***	3,41***	0,81	0,41	5,00***	5,10***
Коригування	2,96±1,30	3,76±1,28	4,05±1,29	3,54±1,29	3,84***	3,84***	5,30***	2,86**	2,42*	1,88	4,61***
Загальна здатність самокерування	24,06±2,47	33,00±7,32	34,55±6,53	29,63±6,64	14,40***	14,40***	19,23***	10,49***	2,40*	5,29***	8,73***

Примітка. * $p \leq 0,1$; ** $p \leq 0,05$; *** $p \leq 0,01$.

Таблиця 3

Показники стилів саморегуляції у військовослужбовців (в умовних одиницях)

Шкала	Група					Значущість розбіжностей					
	курсанти	офіцери	в/сл. за контрактом	в/сл. строкової служби		t _{1,2}	t _{1,3}	t _{1,4}	t _{2,3}	t _{2,4}	t _{3,4}
Планування	5,62±1,50	6,16±1,94	6,28±1,92	6,19±1,76	2,11*	2,11*	2,65**	2,38*	0,67	0,20	0,54
Моделювання	5,45±1,59	6,77±1,74	7,06±1,59	5,91±1,97	5,08***	5,08***	6,39***	1,81	1,83	5,14***	7,49***
Програмування	5,19±1,78	5,97±1,79	6,27±1,67	5,85±1,67	2,70**	2,70**	3,86***	2,39*	1,87	0,73	2,92**
Оцінювання результатів	5,11±1,56	6,01±1,55	6,33±1,48	5,40±1,91	3,60***	3,60***	4,95***	1,15	2,20*	3,98***	6,38***
Гнучкість	5,51±1,88	6,35±1,79	6,94±1,69	6,49±1,76	2,79**	2,79**	4,86***	3,37***	3,60***	0,90	2,99**
Самостійність	5,77±1,76	4,77±1,91	4,33±2,05	5,23±1,89	3,47***	3,47***	5,00***	1,90	2,37*	2,72**	5,32***
Загальний рівень	27,85±4,92	31,28±5,70	32,26±5,05	30,07±5,93	4,19***	4,19***	5,62***	2,78**	1,94	2,30*	4,66***

Примітка. * $p \leq 0,1$; ** $p \leq 0,05$; *** $p \leq 0,01$.

військовослужбовців перебудувати систему внутрішніх умов, які виникають у разі

непередбачуваних обставин (див. табл. 3).

Військовослужбовцям з меншим службовим досвідом іноді складно виявляти цілі та алгоритми дій адекватно наявній ситуації. Це підтверджується показниками у курсантів та військовослужбовців строкової служби процесів програмування ($t = 3,86$, $p \leq 0,01$ і $t = 2,92$, $p \leq 0,05$ відповідно) та оцінювання результатів ($t = 4,95$, $p \leq 0,01$ і $t = 6,38$, $p \leq 0,01$ відповідно).

Висновки

На основі проведеного теоретичного та емпіричного досліджень визначені вольові якості, які обумовлюють психологічну готовність військовослужбовців до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах.

1. У курсантів психологічна готовність в екстремальних умовах тим вища, чим яскравіше виражені вольові якості, такі, як витримка, відповідальність, уважність, енергійність. Негативно позначається на готовності такий прояв вольової якості, як цілеспрямованість унаслідок відсутності вираження власної думки у період опанування майбутньої професії, планування власних дій та ініціативи під час виконання службово-бойового завдання.

2. У офіцерів високий рівень психологічної готовності до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах пов'язаний з умінням контролювати свої емоції, терпляче переносити навантаження, проте низька енергійність та умови служби (підпорядкованість, беззастережне виконання наказів тощо) руйнують оптимістичні погляди на успішне виконання службово-бойового завдання в екстремальних умовах.

3. Військовослужбовцям військової служби за контрактом притаманний вільний прояв емоцій, вони не перевантажують себе надмірними зобов'язаннями, простіше дивляться на життя і можуть мати більш низьку тривожність, їм не вистачає самовладання і важко бути стриманими. Негативною складовою вольової якості цієї категорії досліджуваних є недостатні чіткість цілей і завзятість у їх досягненні, тому в ситуаціях, де необхідно спланувати свої дії, у них з'являється невпевненість.

4. Відповідальність та наполегливість військовослужбовців строкової служби

позитивно впливають на здатність до вольового зусилля. Негативно позначається на готовності до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах надмірна рішучість, що може призвести до імпульсивних рішень.

Список використаних джерел

1. Ярошевский, М. Г. История психологии. От античности до середины XX века [Текст] / М. Г. Ярошевский. □ М. : Академия, 1996. □ 416 с.
2. Любимов, П. С. Практикум по экспериментальной психологии [Текст] / П. С. Любимов, К. М. Корнилов. – М., 1936. □ 223 с.
3. Поліщук, С. А. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку [Текст] / С. А. Поліщук. – Суми, 2005. □ 159 с.
4. Андреева, Г. М. Социальная психология [Текст] / Г. М. Андреева. – М., 1988. □ 430 с.
5. Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку [Текст] : підручник / І. І. Приходько, І. І. Ліпатов, Л. Ф. Шестопалова та ін. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2012. – 336 с.
6. Психологічна готовність військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності поза межами пункту постійної дислокації [Текст] : монографія / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. В. Воробйова та ін. – Х. : Національна акад. НГУ, 2016. – 335 с.
7. Практична психологія [Текст] : учеб. пособие для студентов вузов / М. С. Корольчук, В. М. Корольчук, Г. М. Ржевський та ін. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 444 с.
8. Яковенко, С. І. Психічна стійкість військовослужбовців до впливу екстремальних чинників [Текст] / С. І. Яковенко, Т. М. Яковенко. – К. : Київ. військ. гум. ін-т, 2008. – 265 с.
9. Ксенофонта, Е. Г. Исследование локализации контроля личности □ новая версия методики “Уровень субъективного контроля” [Текст] / Е. Г. Ксенофонта // Психологический журнал. □ 1999. – Т. 20. – № 2. – С. 103–114.
10. Моросанова, В. И. Стилевая саморегуляция поведения человека [Текст] / В. И. Моросанова, Е. М. Коноз // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 118–127.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2017 р.

УДК 159.9.075

А. С. Колесниченко, Н. В. Юрьева, И. И. Приходько

**СПОСОБНОСТЬ К ВОЛЕВОМУ УСИЛИЮ У ВОЕННОСЛУЖАЩИХ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ УКРАИНЫ**

Представлены результаты теоретического и эмпирического исследований психологических особенностей эмоционально-волевой сферы военнослужащих – изучены волевые качества, которые определяют психологическую готовность военнослужащих к служебно-боевой деятельности в экстремальных условиях. С помощью методик “Локус контроля”, “Стиль саморегуляции поведения”, “Способность к самоуправлению” выявлены положительная динамика и особенности развития способности к волевому усилию у военнослужащих в период профессионального становления.

***Ключевые слова:** воля, эмоционально-волевая сфера, психологические особенности, саморегуляция.*

UDC 159.9.075

O. S. Kolesnichenko, N. V. Yurieva, I. I. Prikhodko

**ABILITY FOR VOLITIONAL EFFORT OF MILITARYMEN
OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE**

The article presents results of theoretical and empirical research of psychological peculiarities of emotional and volitional sphere of personnel. Were defined volitional qualities which express psychological readiness for service and combat activities in extreme conditions.

Using the questionnaire of “The locus of control”, “Style of self-regulation”, “The ability to self-government” were revealed positive dynamics and peculiarities of ability for volitional efforts of militarymen during professional development.

***Keywords:** volition, emotional-volitional sphere, the psychological peculiarities, self-regulation.*

Колесніченко Олександр Сергійович – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії науково-дослідного центру службово-бойової діяльності НГУ Національної академії Національної гвардії України

Юр’єва Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, науковий співробітник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності НГУ Національної академії Національної гвардії України

Приходько Ігор Іванович – доктор психологічних наук, професор, начальник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності НГУ Національної академії Національної гвардії України